

Knjižne ocene in prikazi / Book reviews

Géza Alföldy: *Rimska družbena zgodovina*. Studia humanitatis, Ljubljana 2023. ISBN 978-961-7145-16-8. 534 strani. Prevod in spremna beseda: Milan Lovenjak.

Géza Alföldyja ne poznamo le kot enega največjih epigrafov druge polovice 20. stoletja, temveč tudi kot izjemnega poznavalca antike, ki je svoje življenje posvetil rimski zgodovini, njeni družbi, vojski, kulturi, religiji, rimski civilizaciji sploh, tako v samem Rimu kakor tudi v provincialnem okolju. Nekateri so si ga zapomnili po provokativni definiciji epigrafike, ki po njegovo ni zgolj pomožna zgodovinska veda, temveč kar krona humanističnih znanosti. Na prvi pogled se je ta trditev marsikomu zdela pretirana, neutemeljena, morda celo vredna pomilovanja, a je s svojim navdušenjem nad rimskimi napisi zlahka prepričal poslušalstvo, da epigrafika ponuja ogromno možnosti in ima izjemen potencial, predvsem pa so napisi nepogrešljivi pri preučevanju rimske zgodovine, gotovo tudi pri poglobljanju v družbene odnose.

Prav na tem mestu je treba pozornost usmeriti na njegovo znanstveno monografijo *Römische Sozialgeschichte*, ki je leta 1975 izšla prvič, in za katero je avtor sam zapisal, da se je je lotil na revolucionarni način in zato ni vedel, kakšne odzive lahko pričakuje. Nedvomno pa nihče, tudi sam ne, ni pričakoval takšnega uspeha. Nastanek Alföldyjeve Rimske družbene zgodovine je treba postaviti v kontekst tektonskih premikov v zgodovino, ko so predvsem francoski teoretiki in zgodovinarji (F. Braudel, M. Bloch, M. Foucault in drugi) orali ledino ter poudarjali, da zgodovina ni samo zgodovina vladajočega razreda ter da ne gre za zgodovino dogodkov (kratko zgodovino), temveč da je veliko bolj uporaben pristop dolgega trajanja, s katerim je mogoče ugotavljati tudi počasne in pogosto skoraj neopazne spremembe. Oboje je več kot očitno tudi v Rimski družbeni zgodovini. Avtor se je ukvarjal z vsemi družbenimi sloji, tako s senatorji na vrhu družbene lestvice kakor tudi s sužnji na njenem dnu. Pri vsem tem pa se ni predal posploševanju, saj so bile tudi znotraj istega sloja številne razlike (morda pomislimo samo na sužnje, pri čemer najdemo tako davčne uradnike, učitelje, kot tudi težake delavce v rudnikih in kamnolomih ali veslače na galejah ter seveda vse vmes).

Slovenska strokovna javnost Alföldyja pozna predvsem kot avtorja leta 1974 izdane monografije o provinci Norik, ki še vedno velja za temeljno delo na tem področju in je v marsičem ostala nepresežena. Ker je velik del slovenskega ozemlja upravno sodil prav k tej provinci, naj bi bilo omenjeno delo še vedno veliko v rabi. Če pa se spogledujemo z rimskimi napisi, nanj naletimo tako rekoč na vsakem koraku; nemalo rimskih napisov iz našega prostora je namreč našlo pot tudi v njegov kabinet, čeprav ta ni bil ravno blizu, saj je večino časa poklicno deloval v Nemčiji (predvsem na Univerzi v Heidelbergu). Velik pečat v stroki so v zadnjem obdobju njegovega delovanja pustili prispevki o romanizaciji, s katerimi je na njemu lasten način v glavnem zaključil že skoraj jalovo diskusijo o tem

procesu, ki velja za enega prvih primerov globalizacije sploh. Njegovi članki o romanizaciji predstavljajo trdno protiutež prispevkom o tej temi, ki nastajajo v angleško govorečem svetu in so še vedno pod vplivom kolonialne preteklosti ter temu primerno vsaj deloma zavajajoči.

Vsa njegova dela so nastala na podlagi globokega poznavanja rimskih napisov, iz katerih je vedno znova izhajal in s katerimi je utemeljeval fenomene rimske družbe. To še prav posebej velja za Rimsko družbeno zgodovino, kjer v predgovoru k četrti izdaji (str. 10) sam zapiše: "[N]apisi pa se izkažejo, če jih znamo pravilno metodološko iz vrednotiti, za zakladnico družbene zgodovine. [...] Kar zadeva napise, je njihova velika prednost ne nazadnje v tem, da nas obveščajo ne le o vladarjih in elitah, katerih zadeve so glavna tema antičnega zgodovinoписja, ampak nam omogočajo tudi dober vpogled v življenje 'malih ljudi', med katere sodijo tudi sužnji." Dobrih 45 let po prvi izdaji je leta 2011 (usoda je hotela, da je istega leta G. Alföldy nepričakovano umrl) izšla 4. popolnoma predelana in aktualizirana izdaja, ki smo jo v prevodu Milana Lovenjaka leta 2023 dobili še v slovenščini in se tako pridružili številnim narodom, ki lahko to še vedno izjemno delo beremo v maternem jeziku. Pri izdaji, ki jo predstavljamo na tem mestu, je avtor sicer ohranil prvotno zasnovo, je pa vključil številne nove raziskave in dognanja zadnjega pol stoletja ter v seznam uporabljenih del dodal obsežen seznam novejših literature.

Monografija je razdeljena na sedem poglavij; prvo poglavje z naslovom Zgodnjerimska družba v glavnem sovпада z najstarejšim obdobjem rimske zgodovine, torej z obdobjem kraljestva. O družbi v tem času je gotovo najtežje govoriti, saj jo zaradi pomanjkanja virov poznamo le v obrisih. V tem obdobju se je namreč rimska družba šele gradila in se postopoma izoblikovala, pri čemer se je zgledovala po vzorcih v bližini ter se oprla na močne in vplivne sode, predvsem na Etruščane, ki so tudi v tem obdobju na Rimu pustili svoj neizbrisni pečat. Arhaična rimska družba je imela svojo preprosto strukturo in že v tem obdobju so se začeli stanovski boji.

S koncem kraljestva sovпада začetek naslednjega poglavja (Rimska družba od začetka ekspanzije do punske vojne); oblikovanje republike povzroči razpad arhaičnega družbenega reda, izenačitev stanov in postopno širjenje države po Apeninskem polotoku, ki vpliva na spremembe odnosov med družbenimi sloji. Prvi dve poglavji v monografiji je avtor izkoristil tudi za to, da je bralca seznanil z nekaterimi temeljnimi pojmi rimske družbe: npr. patriciji in plebejci, rimska gens, posledično gentiliciji, kaže se že zasnova za *cursus honorum* s funkcijami: *consules*, *praetor*, *quaestor*, *aedilis*, pa tudi svečeniške: *pontifices* in *augures*. Širjenje rimske države po polotoku je povzročilo oblikovanje mreže skupnosti z različnim pravnim položajem pod nadvlado Rima: *socii*, *civitates sine suffragio*, *coloniae Latinae*, *municipia* in končno rimske kolonije: *coloniae civium Romanorum*, kar za sabo potegne problematiko, s katero se srečujemo tudi pozneje: *tria nomina* namreč ni

ultimativno znamenje, da gre za polnopravnega rimskega državljan, saj navsezadnje poznamo več stopenj državljanstva, kar se nakazuje že v tem obdobju.

Naslednji dve poglavji sta vezani na 2. in 1. stoletje pred Kristusom: Strukturne spremembe v 2. stoletju pr. Kr. ter Kriza republike in rimska družba. Začetek obravnave je povezan s punskimi vojnami, predvsem z drugo, ki je v rimsko družbo prinesla nemalo sprememb. V prvi vrsti je Rim postal svetovna država, prevzel monopol nad trgovanjem v Sredozemlju, pridobil ogromno sužnjev, vzpostavil prve province ter se razvil v najmočnejšo in najvplivnejšo državo. Vse to je po eni strani terjalo notranjepolitične spremembe in po drugi strukturne družbene spremembe, ki so se pojavljale postopoma; sočasno pa so se dogajali tudi notranji družbeni konflikti. Kriza se je poglobljala, izkoriščanje nižjih slojev je bilo čedalje večje, v nemilosti so bili predvsem sužnji, ki jih je bilo na trgu veliko, zaradi česar se je njihova cena ustrezno znižala. Avtor ves čas opozarja na zakone, ki so bolj ali manj uspešno urejali družbeno problematiko v določenem obdobju. Zdi se, da so reforme bratov Grakh vsaj začasno rešile problematiko trenj med družbenimi sloji, ki je postajala vse bolj žgoča. A prehod v 1. stoletje pred Kr. ni prinesel večjega olajšanja, saj so se v družbi ustvarili pogoji, ki so posameznikom omogočili, da so se postavili nad ideale republike, kar je pripeljalo do malodane nevzdržnega in sila napornega 1. stoletja pr. Kr., s katerim se je končalo skoraj pet stoletij dolgo obdobje republike. S prvim cesarjem Avgustom se je tako začelo cesarstvo, obdobje principata, ko za cesarje – vsaj na papirju – še velja, da so *princeps inter pares*. Spomin na republiko in s tem njeni ideali naj bi bili torej še živi.

Naslednje poglavje je posvečeno prav družbeni ureditvi v prvem obdobju cesarstva. Če katero, potem bi bilo treba posebej poudariti prav to poglavje. Z omenjenim obdobjem rimske zgodovine se vsaj na našem prostoru najpogosteje ukvarjamo; prav družbene relacije tega časa veljajo kar za standard rimske družbene zgodovine. morda celo vrhunec rimske družbene ureditve. Avtor se jim temu primerno posveti in jih razloži s šolsko sistematičnostjo, morda celo preprostostjo, ki pa jo vedno nadgradi s smiselnimi ponazoritvami, ilustracijami in konkretnimi primeri. Zaradi spremembe oblike vladavine je nujno, da se na začetku tega poglavja najprej natančneje seznanimo s samim cesarstvom: *princeps* je imel neomejeno oblast, njegova titulatura je bila sestavljena nadvse skrbno, noben naziv ni bil izbran naključno, posledično tako na simbolni ravni kot tudi čisto konkretno potrjujejo njegovo absolutno oblast. Obenem pa ohranjajo spomin na republikansko ureditev. Družba je bila razdeljena na dva velika dela: *honestiores* in *humiliores*; *honestiores* naprej na *ordo senatorius* – senatorski stan, *ordo equester* – viteški stan in *ordines decurionum* – mestne elite, *humiliores* pa na peregrine, sužnje in osvobojenice, oz. na *plebs urbana* in *plebs rustica*, položaj katerih seveda ni mogel biti popolnoma enak. Svojo razlago in argumentacijo ves čas temelji na napisih in podatkih iz del antičnih avtorjev. Kako prepoznamo posameznike, omenjene na napisih? Kako vemo, kateremu družbenemu sloju so pripadali? Kako in koliko nam pri vsem tem pomaga onomastika? Ves čas se bralec srečuje s temeljnimi pojmi rimske družbe, ki mu pridejo še kako prav pri interpretaciji napisov in sploh razumevanju rimske družbe. Odgovore na vprašanja

bralec prejme, še preden jih zastavi, še celo prej, preden se zaveda, da jih mora postaviti.

Zadnji dve poglavji se ukvarjata z obdobjem, ko začnejo klasične strukture rimske družbe in države nazadovati (Kriza rimskega cesarstva v 3. st. in rimska družba) ter končno tudi propadati (Poznorimska družba), vzpostavljati pa se začnejo nove, drugačne, ki postopoma vodijo v naslednje zgodovinsko obdobje. Pravila in sistematičnost, urejenost in disciplina, ki so krasili rimsko civilizacijo (in njen jezik), stopajo v ozadje. Razkroj (tudi družbenih pravil) pa postaja vse bolj očit.

Géza Alföldy je s svojim iskrenim in iskrim navdušenjem nad rimsko zgodovino ter predvsem nad rimskimi napisi okužil prenekaterega študenta in kolega. Za njegovo Rimsko družbeno zgodovino marsikdo že ob bežnem srečanju z njeno vsebino ne najde dovolj presežnikov. Čeprav je nastala že pred pol stoletja, se zdi, da gre za eno od zimzelenih znanstvenih monografij, brez katerih si študija starega Rima sploh ne moremo in tudi ne smemo predstavljati. Jasna in sistematična predstavitev družbenih pojavov, fenomenov in struktur sledi kronološkemu principu in diahronemu konceptu, kar pripomore k še bolj pronicljivi razlagi. Tematika, ki sama po sebi morda ne sodi med privlačne, postane več kot zanima, saj nam družbeno zgodovino predstavi kot nekaj živega, aktualnega in nujnega za globlje razumevanje politične, vojaške in kulturne zgodovine. Rimska družbeno zgodovina Géze Alföldyja se tako kaže kot steber, na katerem bi morali graditi vsi, ki se želijo ukvarjati s starim Rimom, njegovo zgodovino, civilizacijskimi dosežki, družbenimi odnosi in seveda napisnim materialom. Predstavljeno delo bi tako moralo (p)ostati vsaj priporočena (če ne obvezna) literatura pri izpitu iz Rimske zgodovine za študente zgodovine, arheologije, klasične filologije in morda še koga. Za vse druge, ki smo ta izpit (ali temu podobne) že opravili, pa ostaja nadvse uporaben pripomoček, ki naj bo vedno pri roki, da obnovimo ali preverimo pozabljeno. Ob odličnem prevodu Milana Lovenjaka v slovenščino ni več (sicer že tako neutemeljenih) izgovorov, da knjige ni mogoče natančneje naštudirati.

Julijana VIŠOČNIK

Marjeta Šašel Kos: *Emona*. Situla 47. Inscriptiones Latinae Sloveniae (ILSI) 3, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 2024. ISBN 978-961-6981-72-9. 458 str., zemljevid, fotografije.

Že leta 1998 je bila v okviru serije *Situla* Narodnega muzeja Slovenije vzpostavljena zbirka napisov rimskih avtonomnih mest na Slovenskem z naslovom *Inscriptiones Latinae Sloveniae*, za katero se je uveljavila okrajšava *ILSI*. Pod to oznako bi torej našli korpus rimskega napisov iz mest *Emona*, *Celeia*, *Neviodunum* in *Poetovio*. Prvi zvezek je bil namenjen napisom mesta *Neviodunum* (*Neviodunum*) in je izšel leta 1998, drugi zaradi izjemnega obsega napisov zajema le nagrobne napise *Petovione* (*Poetovio*) in je izšel leta 2023, tretjega predstavljamo na tem mestu in je posvečen napisom *Emone*. Objava napisov tako sicer ne bo zajela vseh napisov z današnjega slovenskega prostora, a je v epigrafiki uveljavljena praksa objavljanja korpusov